

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

Əyani təhsil

KAFEDRA: “CİNAYƏT PROSESİ”

M Ü H A Z İ R Ə

MÖVZU № 13. “Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və ittihamın elan edilməsi”.

Vaxt -6 saat

Müh - 2 saat

Sem - 2 saat

Təc - 2 saat

TƏRTİB ETDİ: “Cinayət prosesi” kafedrasının
rəisi, polis mayoru

Səyyad Ağayev

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə olunub və təsdiq edilmişdir.
Protokol № _____ “ _____ ” _____ 2021-cı il.

B A K I - 2021

MÖVZU № 13. “Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və ittihamın elan edilməsi”.

P L A N :

GİR İŞ:

1. Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin mahiyyəti, əsası və əhəmiyyəti
2. İttihamın elan edilməsinin prosessual qaydası və təqsirləndirilən şəxsin hüquqları.
3. Təqsirləndirilən şəxsin çağırılması və dindirilməsi.

NƏTİCƏ:

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995-ci il. mad. 24, 25, 53, 63, 90, 91.
2. Azərbaycan Respublikası CPM. Bakı, 2021-ci il. mad. 223-225, 233, 234.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı, 2021-ci il.
4. M.Cəfərquliyev. “Cinayət prosesi”. Bakı, 2008-ci il.
5. К.Ф.Гуценко. “Уголовный процесс”. Москва, 2004.
6. А.П.Рыжаков “Уголовный процесс”. Москва, 2006.
7. В.М.Лебедев. Научно-практический комментарий уголовно процессуальному кодексу РФ. Москва, 2008.
8. “Cinayət prosesi” fənnindən sxemlər albomu. Bakı, 2010-cu il.
9. İnternet adres: www.best-sledovatel.ru (Avropa ölkələrində cinayət prosesi ilə bağlı tədqiqat materialları).
10. Федотенко, А. В. (Анна Вячеславовна). Привлечение лица в качестве обвиняемого :Автореферат / М.,2006
11. Cinayət prosesi fənn proqramı Bakı 2018
12. Firuzə Abbasova “Cinayət prosesi” Dərslik. Ümumi hissə.Bakı 2021”Zərdabi LTD” MMC, 2012, 416 s.
13. Cinayət prosesi. Məsələlər Toplusu N.Əliyev, S.Ağayev, A. Mikayılov, İ.Eyyubov, V. Qasimov, Bakı: Mütərcim, 2014-216 səh.

G İ R İ Ş

Cinayətkarlığa qarşı mübarizə hüquq mühafizə orqanlarının ümdə vəzifəsidir. Baş vermiş hər bir cinayət hadisəsi ilə əlaqədar ibtidai araşdırmanın aparılması, cinayət törətmiş şəxslərin ifşa edilməsi və məsuliyyətə cəlb edilməsi bu vəzifənin əsas xüsusiyyətidir. Bu gün mühazirə dərsinə çıxarılan mövzu – «Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və ittihamın elan edilməsi» qeyd edilən vəzifəyə xidmət edən müstəntiqin əsas fəaliyyət istiqamətlərindəndir.

Mövzunun elmi-nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti böyükdür. Belə ki, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarının çıxarılması şəxsin statusunu şübhəli şəxsdən təqsirləndirilən şəxsə dəyişir, digər tərəfdən şəxsin əməlinə ittiham tərəfindən hüquqi qiymət verilir. Nəzəri ədəbiyyatda bu sahədə xeyli tədqiqatlar aparılmış və qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində elmi təkliflər verilmişdir.

Beləliklə, bu günkü mühazirə zamanı cinayət törətməklə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin anlayışını və prosesual qaydasını müəyyən etməli, ibtidai istintaqda təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını araşdırmalı və təqsirləndirilən şəxsin dindirilmə qaydasını öyrənməliyik.

Mövzunun təcrübi əhəmiyyəti eyni zamanda ondan ibarətdir ki, hər bir polis işçisi cinayətkarlıqla mübarizə zamanı vətəndaşı təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edərək onun hüquqlarını qorumalı və ancaq qanunla müəyyən edilmiş əsaslara görə və prosesual qaydada cəlb etməlidir.

Sual 1. Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin mahiyyəti, əsası və əhəmiyyəti

Hüquq ədəbiyyatında (Рижакoв А.П.) «təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə» 4 mənada başa düşülür:

1. Qərar (akt) mənasında;
2. İbtidai araşdırmanın xüsusi mərhələsi (etapı) kimi;
3. Fəaliyyət kimi – müstəntiqin konkret məqsədə yönəlmiş hərəkətləri;
4. Prosesual institut kimi – vətəndaşı təqsirləndirilən şəxs kimi tanımaq üçün əsas, şərt və prosedurları tənzimləyən normaların məcmusu kimi.

«Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə» **geniş** və **dar** mənalarda başa düşülür.

Geniş mənada – cəlb etmə – dindirmə

Dar mənada – sübutları toplama-qərar çıxarma.

Bundan başqa təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin **məcburi** və **fakültativ** əlamətləri var.

Məcburi əlamətlərə cəlb etmə qərarının çıxarılması, sübutların toplanmasını aid etmək olar.

Fakültativ əlamətlərə isə məsələn, **toxunulmazlıq** hüququ olun şəxslə bağlı icarənin alınmasını aid etmə olar.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və ittihamı elan edilməsi Azərbaycan Respublikasının CPM-in 223, 224 maddələrinə əsasən cinayət törətməyə görə ittiham üçün əsas cinayətin onun tərəfindən törədilməsinə dələlət edən ilkin sübutların məcmusudur.

Rus CPM (171.1-cim addə) – «Şəxsin cinayətin törədilməsində ittiham etmək üçün kifayət qədər sübutlar olduqda müstəntq təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar çıxarır».

Təqsirləndirilən şəxs yalnız ibtidai istintaqda onun haqqında təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı çıxarıldıqdan sonra meydana çıxır. Beləliklə, şəxsin təqsirli hesab etmək üçün əsas yalnız onun haqqında buna

səlahiyyəti olan orqanların çıxarıqları təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı ola bilər.

«Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə» **əsas mənası** – ittiham tərəfindən şəxsin əməlinə **cinayət-hüquqi qiymətin** verilməsidir.

- Bu qərar sonradan şəxsə prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinə icazə verir (məsələn, həbs).
- Belə bir qərarın qəbulu müstətiqin məhz təqsirləndirilən şəxslə bağlı gələcək fəaliyyətinin əsasını müəyyən edir.
- İlkən sübutlar müstətiqdə inam yaradır:
 - həqiqətən də cinayət törədilib;
 - cinayət məhz həmin şəxs tərəfindən törədildikdə;
 - cinayət qəsd və ya ehtiyatsızlıqla törədildikdə;
 - cinayət təqibinə xitam vermək üçün əsas yoxdur.

Böyük Britaniya və ABŞ-da «təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb.Qərar» qəbul edilmir, bunun əvəzinə aşağıdakı 3 növ ittiham sənədindən biri qəbul edilir:

1. ittiham barədə ərizə (complaint) – xüsusi ittihamçının ilkən iddiası;
2. ittiham aktı (indictment) – ittiham barədə ərizənin böyük juri tərəfindən təsdiqi.
3. informasiya (information) – attorney tərəfindən ittiham barədə ərizənin təsdiqi.

Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 223.3 maddəsinə müvafiq olaraq təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında Qərarın təsviri əsaslandırıcı hissəsində: təqsirləndirilən şəxsin soyadı, adı, atasının adı və onun şəxsiyyəti barədə hüquqi əhəmiyyət kəsb edən digər məlumatlar; cinayətin törədildiyi yer, vaxt, törədmə üsulu, nəticəsi, təqsirin forması, cinayətin motivi və tövsifedici əlamətlər göstərilməklə ittihamın mahiyyəti: cinayət etməyə cəhd və ya cinayətə hazırlıq mövcud olduqda cinayətin başa çatdırılmasının səbəbləri: cinayətin bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə, iştirakçılığın növü: məsuliyyəti ağırlaşdıran hallar göstərilməmiş-dir.

Qərar **giriş, təsviri-əsaslandırıcı və nəticə** hissədən ibarətdir.

Təsviri-əsaslandırıcı hissəyə dair tələblər aşağıdakılardır:

(1) Təqsirləndirilən şəxsə istintaq edilən əməl hər detalına görə konkretləşdirilməlidir. Məsələn, CM-nin 263 mad. (Yol hərəkəti) və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulması. Şəxs məhz hansı hərəkəti törədibse o, yarılmalıdır. Əks təqdirdə vəkil bundan istifadə edə bilər.

(2) İttiham formulirovkası motivli olmalıdır.

Bu tələbə əsasən, müstəntiqin gəldiyi nəticələr sübutlara əsaslanmalıdır.

Bu o demək deyil ki, işin gedişində əldə etdiyi bütün sübutları qərarda əks etdirməliyə / - Bu krimin, taktikaya tam uyğundur.

Digər tərəfdən də qanun səndən sübutların nədən ibarət olmasını qərara yazmağı tələb etmir.

(3) Hüquqi dəqiqlik olmalıdır – Hadisə təsvir edilərkən CM mad. Dispozisiyasında ifadələr ora əlavə edilsin.

(4) CPM-in 223.5-ci maddəsi.

(5) Cinayət iştirakçılıqla törədilibsə, hər biri barəsində ayrıca qərar tərtib edilməlidir.

Qərarın nəticə hissəsində şəxsin cinayət işi üzrə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqda qərar və törədilmiş cinayətə görə məsuliyyət nəzərdə tutan cinayət qanununun maddəsi göstərilir.

Təqsirləndirilən şəxs cinayət qanununun müxtəlif maddələri ilə tövsif edilən bir neçə cinayətin törədilməsinə görə məsuliyyətə cəlb edildikdə, qərarın təsviri-əsaslandırıcı hissəsində məhz hansı cinayətlərin törədildiyi, nəticə hissəsində isə cinayət qanununun həmin cinayətlərə görə məsuliyyət nəzərdə tutan maddəsi göstərilir.

Bu qərarın nəinki müstəntiq üçün, həm də təqsirləndirilən şəxsə ona elan edilən ittihamdan özünü müdafiə etmək üçün müstəsna əhəmiyyəti vardır. Çünki təqsirləndirilən şəxsin bilavasitə nədə ittiham olunduğunu bilmək hüququ təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarının ona elan edilməsi ilə həyata keçirilir.

Şəxsi təqsirləndirilən qismində cəlb etmə qərarı ən məsul aktdır. Bu qərarla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən şəxsin hüquqları əsaslı şəkildə məhdudlaşır. İstintaq aparən şəxs təqsirləndirilən şəxs haqqında qətimkan tədbirləri seçmək və azadlıq hüququnu məhdudlaşdırmaq kimi hüquqlara malik

olur. Məhz bu səbəbdən cinayət-prosessual qanunvericiliyi müəyyən edir ki, “heç kəs qanunla müəyyən edilmiş əsaslardan və qaydadan kənar təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilə bilməz” (Azərbaycan Respublikası-nın CPM 1-ci maddəsi).

Qanunun bu tələbi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarının əsas olmasını və ayrı-ayrı vətəndaşların əsassız ittiham edilməsi hallarının aradan qaldırılmasını təmin etməklə, cinayət mühakimə icraatının vəzifələrinin yerinə yetirilməsində mühüm rol oynayır.

Qeyd edildiyi kimi qanunvericilik şəxsi təqsirləndirilən şəxs kimi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün ona elan edilən ittihamın əsaslı olmasını təsdiq edən kifayət qədər sübutların məcmusunun olmasını tələb edir. Lakin qanun “kifayət qədər sübutlar” məfhumunun nədən ibarət olmasını izah etmir. Bununla yanaşı şəxsi təqsirləndirilən şəxs kimi cinayət məsuliyyətinə cəlb edərkən hansı halların müəyyən edilməsi hər bir cinayət işinin istintaqı üçün mühüm nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malikdir.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarında ittihamı elan etmək üçün faktiki halların düzgün müəyyən edilməsi əsassız cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə hallarının qarşısını almaqla yanaşı, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmənin vaxtından əvvəl edilməsi və yaxud keçirilməsi hallarını da aradan qaldırır.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etməklə nə həddən artıq yubanmaq nə də tələsmək olmaz. Çünki hər iki halda həm ədalət mühakiməsinə, həm də təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarına və qanuni mənafeyinə zərər yetirilə bilər. Məhz buna görə ibtidai istintaq zamanı ittihamın elan edilməsi üçün bilavasitə hansı halların kifayətedici olması sualının aydınlaşdırılması zəruriyyəti meydana çıxır.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi təhqiqat, ibtidai istintaq aparılarkən və məhkəmədə cinayət işinə baxılarkən bilavasitə hansı halların aydınlaşdırılmasını dəqiq müəyyən etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının CPM-in 125-ci maddəsində göstərilən sübut edilməli olan hallar istintaq və məhkəmə baxışı zamanı müəyyən edilməklə yanaşı, həm də ibtidai istintaqın təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə mərhələsində də aydınlaşdırılmalıdır. Lakin edilmiş cinayətin növünün və xarakterindən asılı olaraq

iş üzrə konkret şəxs haqqında təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb etmə qərarını çıxararkən bilavasitə hansı halların aydınlaşdırılmasının qabaqcadan müəyyən etmək qeyri-mümkündür.

Çünki hər bir cinayət işinin özünə məxsus spesifik xüsusiyyətləri vardır ki, bu da ona fərdi yanaşmağı tələb edir. Azərbaycan Respublikasının CPM-in 125-ci maddəsində qeyd olunan sübut edilməli olan hallar hər bir cinayət işi üzrə konkretləşdirilməli, habelə həmin cinayətin xarakterini, edilmə şəraitini və xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla tətbiq edilməlidir. Aydınadır ki, şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarını çıxararkən sübut edilməli olan halların hamısı eyni dərəcədə müəyyən edilməyə və yaxud bu hallardan hər hansı biri aydınlaşdırılmaya bilər. Çünki hansı qrup halların aydınlaşdırma dairəsinin müəyyən edilməsi və bunların nə dərəcədə aydınlaşdırılması məsələsi konkret cinayət işinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla həll edilir. Beləliklə, müstəntiq şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarını çıxararkən ittihamın məzmununda hansı halların əks etdirilməsi məsələsinin həllində həmin cinayətin növündən, edilmə şəraitindən və digər xüsusiyyətlərindən asılı olaraq Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 125-ci maddəsində göstərilən məsələləri rəhbər tutmalı, habelə bunun əsasında cinayətin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla sübut edilməli olan halların konkretləşdirilməlidir.

Təqsirləndirilən şəxsə, ittihamı elan etmək üçün əsas verən kifayət qədər sübutlar öz məzmunu etibarilə bu əmələ görə məsuliyyət müəyyən edən qanun normasının dispozisiyasında bu və ya digər fərmada izah olunan cinayət tərkibinin elementlərinin aydınlaşdırılmasına yönəldilməlidir.

Şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarının çıxarılmasına başlıca əsas səbəb konkret əməllə cinayət tərkibinin elementlərinin mövcud olmasını təsdiq edən sübutlardır. Şəxsin təqsirini müəyyən etmədən təqsirləndirilən şəxs qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə qərarı çıxarıla bilməz. Odur ki, ibtidai istintaq zamanı hər hansı bir məsələ üzrə müstəntiqin gəldiyi nəticə ehtimallara yox, təkzibedilməz sübutlar məcmusuna əsaslanmalıdır.

Cinayət prosesinin bu ümumi istiqamətverici tələbi şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etdikdə də rəhbər tutulmalıdır. Müstəntiq ibtidai istintaq prosesində topladığı sübutlar əsasında konkret şəxsin cinayəti etməkdə təqsirkar

olması haqqında tam və qəti inama gəldikdən sonra həmin şəxs haqqında təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı çıxarmalıdır. Daha doğrusu, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin təqsirkar olmasını təsdiq edən şəxsin və tutarlı sübutlar məcmusuna əsaslanmalıdır.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən şəxsin təqsirkar olması haqqında müstəntiqin tam və qəti inamı istintaqın davam etdirilməməsinə əsas ola bilməz.

Cinayət-prosessual qanunvericiliyi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə zamanı buna əsas verən kifayət qədər ilkin sübutların məcmusunu nə dərəcədə tam və hərtərəfli olmasını yoxlamaq, bu sahədə obyektiv həqiqəti daha dəqiq müəyyən etmək məqsədi ilə geniş prosesual təminatlar sistemi müəyyən etmişdir.

İstintaq aparən müstəntiq öz qarşısına tək cəlb məsuliyyətə cəlb edilmiş şəxsi ancaq ittiham eimək vəzifəsini qoymur və bunu etməkdə də yoxdur.

Müstəntiq ittihamçı yox, obyektiv tədqiqatçıdır. Onun vəzifəsi istintaqın hərtərəfli, mükəmməl, düzgün aparılmasını həyata keçirmək və beləliklə də, gələcəkdə məhkəmə tərəfindən obyektiv həqiqətin meydana çıxarılması üçün şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Müstəntiq şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edərkən onun təqsirkar olması haqqında tam və qəti inama malik olsa da bu inam hələ işin gələcək müqəddaratını həll etmir. Belə ki, o, təqsirləndirilərkən şəxs meydana çıxdıqdan sonra həmin inama əsas verən ilkin sübutların nə dərəcədə həqiqətə uyğun olmasını bir daha yoxlamalı olur. Müstəntiq şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etdikdən sonra onun hüquqlarını təmin etməklə, ittihamın əsaslarına qarşı onun münasibətinin aydınlaşdırır, bunun nəticəsilə işin bütün halları bir daha araşdırılır.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarı şəxsə elan edilməzsə, o nədə ittiham olunduğunu bilməz və ümumiyyətlə, özünü müdafiə etmə hüququ predmetsiz olar. Bu cəhətdən təqsirləndirilən şəxs bilavasitə nədən ötrü ittiham olunduğunu bilməsi onun barəsində cəlb etmə qərarının nə dərəcədə düzgün və aydın tərtib olunmasından və onu bu qərarla nə cür tanış etməkdən çox asılıdır.

Təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə qərarının Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 223-cü maddəsi tələb edilən qaydada tərtib edilməsi təqsirləndirilən şəxsə onun hansı konkret cinayət hərəkətini törətməsinə görə ittiham olunduğunu bilməyə real imkan verir. Bu səbəbdən haqqında bəhs edilən qərar elə yazılmalıdır ki, onu oxuyarkən edilmiş cinayətin nədən ibarət olması, ittihamın məzmunu və mahiyyəti tam aydın olsun. Əgər təqsirləndirilən şəxs bir neçə cinayət etmək üstündə təqsirlən-dirilirsə və bu hərəkətlər cinayət qanununun ayrı-ayrı maddələrində nəzərdə tutulursa, qərarında təqsirləndirilən şəxsin cinayət qanununun hər bir maddəsi üzrə hansı konkret əməlinə görə təqsirləndirildiyi göstərməlidir.

Sual 2. İttihamın elan edilməsinin prosesual qaydası və təqsirləndirilən şəxsin hüquqları.

Hüquq ədəbiyyatında *ittiham* anlayışı *maddi* və *prosesual* cəhətdən təhlil edilir. CPM-in 7.020-ci maddə maddi-cəhətdən ittiham anlayışı verilib. Prosesual cəhətdən isə 224-gü maddə ittihamın anlayışı, yəni ittiham etmə proseduru göstərilib.

Azəri dildə - «israr etmə» (ittiham)

Rus dilində – «утверждаю» (ittiham)

İttiham elan etmə – qərar elan etmə.

«İttiham elan etmə» arduculluqla aşağıdakı hərəkətlərdən ibarətdir:

1. təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti müəyyən edilir.
2. Qərar şəxsə elan edilir.
3. İttihamın mahiyyəti izah olunur.
4. Qərada bu hərəkətlərin yerinə yetirilməsi təqsirləndirilən şəxs və imüstəntiq tərəfindən təsdiq edilir (saat, tarix, izahat).
5. 91-ci maddənin hüquq və vəzifələri təqsirləndirilən şəxsə izah edilir.
6. Qərarın surəti, hüquq və vəzifələrə dair yazılı bildiriş təqsirləndirilən şəxsə verilir.
7. İttihamın elanı, qərarın surətinin verilməsi, hüquq və vəzifələrin izah edilməsi haqqında protokol tərtib edilir.

Protokolu təqsirləndirilən şəxs imzalamaqdan imtina edrsə, imtinanın səbəbi araşdırılmalıdır. Yəni, təqsirləndirilən şəxsə izah edilməlidir ki, onun protokola və ya qərada imza atması ittihamı qəbul etməsi demək deyil.

Cinayət-prosesual qanunvericiliyində təqsirləndirilən şəxsin nədə ittiham olduğunu vaxtında bilməsini təmin etmək məqsədi ilə göstərilir ki, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar çıxarıldığı vaxtdan 48

saatdan gec olmayaraq, hər halda təqsirləndirilən şəxsin gəldiyi və ya onun məcburi gətirildiyi gündən gec olmayaraq ona ittiham elan edilməlidir.

Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini müəyyən edəndən sonra təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərarı ona elan edir və elan edilmiş ittihamın mahiyyətini izah edir. Bu hərəkətlərin yerinə yetirilməsi, cəlbəmə haqqındakı qərarla ittihamın elan edilməsi saati, tarixi göstərməklə, təqsirləndirilən şəxsin və müstəntiqin imzası ilə təsdiq olunur. Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 224 maddəsinin 2 bəndi.

Azərbaycan Respublikasının CPM-in 224-cü maddəsinin mətnindən görüldüyü kimi ittihamı elan etmə əsasən iki hərəkəti əhatə edir:

– qərarı elan etmə və onun mahiyyətini izah etmə. Bununla yanaşı qanun müstəntiqdən tələb edir ki, ittihamı elan edərkən təqsirləndirilən şəxsin ibtidai istintaqda bilavasitə hansı hüquqlara malik olduğunu izah etsin. Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə ittihamın mahiyyətini və onun hüquqlarını aydın ifadələrlə və mükəmməl başa salmalıdır. Bu zaman təqsirləndirilən şəxsə CM-nin müvafiq normasının dispozisiyası ilə yanaşı onun sanksiyasının habelə məhkəmə tərəfindən cəza müəyyən edilərkən nəzərə alınan halların izah edilməsi də məqsədemüvafiqdir.

Qanuna müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 233-cü maddəsində göstərilmişdir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların lalların, karların, korların və fiziki yaxud psixi qüsurlarına görə müdafiə hüquqlarını həyata keçirə bilməyən digər şəxslərin işləri üzrə ittiham elan edilərkən təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi iştirak etməlidir.

İbtidai istintaq aparılan zaman elan olunmuş ilk ittihama dəyişikliklər və ya ona əlavələr etmək zəruriyyəti baş verərsə, qanun tələb edir ki, (Azərbaycan Respublikasının CPM-in 225-ci maddəsi) müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə yeni və ya əlavə ittihamın elan etsin və onu əlavə ittiham üzrə dindirsin. Əgər ibtidai istintaqın gedişində elan olunmuş ittihamın hər hansı hissəsi təsdiq olunmazsa, müstəntiq özünün qərarı ilə ittihamın bu hissəsinə cinayət işini xitam edir və bu barədə təqsirləndirilən şəxsə elan edir və qərarın surəti ona təqdim edilir.

Beləliklə, mühazirənin 1-ci sualına baxaraq müəyyən etdik ki, müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə barədə

qərar çıxartdığı fiziki şəxs təqsirləndirilən şəxs kimi tanınır. Qərar şəxsə çıxarıldığı andan və yaxud şəxsin məcburi gətirildiyi andan 48 saatdan gec olmadan elan edilməlidir və qərarın surəti 24 saatdan gec olmadan prosesual rəhbərlik edən prokurora göndərilməlidir.

Müstəntiq şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etdikdən sonra ona hüquqlarını izah etməlidir.

Cinayət mühakimə icraatının yüksək demokratik əsaslar üzərində qurulmasını ifadə edən hallardan biri də təqsirləndirilən şəxsin ibtidai istintaqda özünü müdafiə etmək hüququna malik olmasıdır. Təqsirləndirilən şəxs həmin hüquqdan istifadə edərək, elan olunan ittihamdan özünü müdafiə etmə üçün real imkan tapır və bununla da ibtidai istintaqda tam hüquqlu subyekti və prosesual münasibətlərin fəal iştirakçısı kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının CPM-in 91-ci maddəsinin 5-ci bəndinə müvafiq olaraq təqsirləndirilən şəxsin aşağıdakı hüquqları var:

1. nədə təqsirləndiyini bilmək, müvafiq qərarın sürətini almaq;
2. onu tutmuş və ya həbs haqqında qərarı icra etmiş şəxsdən, təhqiqatçıdan, müstəntiqdən və ya prokurordan hüquqları haqqında yazdığı bildiriş almaq;
3. tutulma və həbsə alma protokolu tərtib olunduqdan sonra onunla tanış olmaq və ona protokolda əks olunmalı qeydlərini vermək;
4. həbsə alındığı və ya ittiham elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq;
5. müdafiəçinin yardımından pul istifadə etmək;
6. tutulduqdan dərhal sonra ailəsinə, qohumlarına, işlədiyi, oxuduğu və yaşadığı yerə telefonla və başqa vasitələrlə xəbər vermək;
7. müdafiəçi seçmək, özü-özünü müdafiə etmək;
8. söhbətlərin sayı və müddəti məhdudlaşdırılmadan müdafiəçisi ilə təklikdə görüşmək;
9. öz vəsatəti əsasında müdafiəçinin iştirakı ilə dindirilmək;
10. ifadə vermək, ifadə verməkdən imtina etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamla dair ifadə vermək və ifadə verməkdən imtina etmək;
11. ana dilində və ya bildiyi başqa dildə ifadə vermək;

12. tərcüməsinin köməyindən pulsuz istifadə etmək;
13. etiraflar etmək və vəsatətlər vermək;
14. istintaq hərəkətlərinin keçirilməsində iştirak etmək;
15. tədqiq olunması üçün sübutlar və digər materiallar təqdim etmək;
16. təqsirli olduğunu və ya təqsirli olmadığını bildirmək;
17. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın hərəkətlərindən etirazını bildirmək və bu barədə protokolda qeyd aparılmasını tələb etmək;
18. istintaq və digər prosessual hərəkətlərin protokolları ilə tanış olmaq və ona qeydlər vermək;
19. ekspertizanın təyin olunması qərarı və ekspertin rəyi ilə tanış olmaq;
20. həbsə alma və həbsdə saxlama ilə əlaqədar cinayət prosesini həyata keçirən orqanın məhkəməyə təqdim etdiyi materiallarla tanış olmaq;
21. ibtidai araşdırma qurtardıqdan sonra işin materialları ilə tanış olmaq, ona aid sənədlərin surətlərini çıxarmaq;
22. cinayət işinin icraatına bəraətverici əsaslar olmadan xitam verilməsinə etiraz etmək;
23. əsassız gecikməyə yol verilmədən açıq məhkəmə baxışını tələb etmək;
24. birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin iclaslarında və işin materiallarının tədqiqində iştirak etmək;
25. birinci instansiya məhkəməsinin iclaslarında seçilməsində iştirak etmək;
26. öz müdafiəsini həyata keçirərkən birinci və apellyasiya məhkəmələrində giriş sözü, nitq, replika söyləmək;
27. məhkəmə baxışında son sözlə çıxış etmək;
28. hüquqlarına və qanuni mənafələrinə toxunan qərarların, iddia ərizəsinin, hökmün, komissiya şikayətinin, yaxud protestlərinin surətlərini almaq;
29. təhqiqatçının, müstətiqin və ya prokurorun qərarlarından və hərəkətlərindən şikayət etmək;
30. hökmdən və məhkəmənin digər qərarlarından şikayət etmək və həmin qərarların surətini almaq;
31. məhkəmə iclasının protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlər vermək;
32. özünün və ya müdafiəçisinin verdiyi hər bir şikayətdən imtina etmək;

33. zərərçəkmiş şəxslə barışmaq;
34. ona məlum olmuş hallara öz etirafını bildirmək;
35. iş üzrə verilmiş şikayət və protestlərdən xəbərdar olmuş və onlara öz etiraflarını bildirmək;
36. məhkəmə iclasında digər iştirakçılar tərəfindən verilmiş vəsatət və təkliflərə öz fikrini bildirmək;
37. cinayət prosesinin digər tərəfinin qanunsuz hərəkətlərinə öz etirafını bildirmək;
38. cinayət işi üzrə icraat zamanı qanunsuz hərəkətlər nəticəsində ona vurulmuş ziyanın ödənilməsini tələb etmək;
39. ittiham sübut olunmadığı halda bəraət almaq;
40. məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqlardan istifadə etmək.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, cinayət-prosessual qanunvericiliyi təqsirləndirilən şəxs ona elan edilən ittihamdan özünü müdafiə etməsi üçün geniş hüquqlara malik olmasını sadəcə olaraq elan etməklə kifayətlənməyib, həm də bu hüquqların ardıcıl və danışıqsız həyata keçirilməsini təmin etmək üçün geniş prosesual təminatlar müəyyən edir. Qanun təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarının və qanuni marağını real təmin edilməsini bir vəzifə kimi prokurordan və müstəntiqdən tələb edir.

Təqsirləndirilən şəxsin çağırılması ictimai-təhlükəli əməli etmiş bu və ya digər şəxs təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmək və nəyə görə ittiham olunmasını ona elan etmək üçün təhqiqat və ya istintaq orqanına çağırılmalı və ya müəyyən edilmiş yerə gətirilməlidir. Azadlıqda olan təqsirləndirilən şəxslər bir qayda olaraq, müstəntiqin yanına çağırış vərəqəsi ilə çağırılır. Çağırış vərəqəsi iki nüsxədən ibarət göndərilir, biri təqsirləndirilən şəxsə verilir, digəri isə verilmə vaxtı göstərilməklə, təqsirləndirilən şəxsə imza etdirilib müstəntiqə qaytarılır.

Çağırış vərəqəsində kimin təqsirləndirilən şəxs qismində, haraya və kimin yanına çağırıldığıda, gəlməli olduğu gün və saat göstərilir. Əgər təqsirləndirilən şəxs müvəqqəti olaraq yerində olmazsa, çağırış vərəqəsi ona verilmək və imza etdirilmək üçün yaşlı ailə üzvlərindən birinə, evlər idarəsinə, iş yerinin müdiriyyətinə, yaxud da qəsəbə icariyyə komitəsinə verilir.

On altı yaşına çatmamış şəxs təqsirləndirilən şəxs qismində ya valideynləri yaxud da qanuni nümayəndələri vasitəsilə çağırılır. Sair çağırış qaydasına isə yalnız işin vəziyyəti tələb etdikdə yol verilir. Təqsirləndirilən şəxs habelə olarsa, həbs yeri müdiriyyətinin vasitəsilə çağırılır.

Təqsirləndirilən şəxs çağırış üzrə təyin olunan vaxtda gəlməlidir. Göstərilən qayda üzrə çağırılan şəxs, çağırışa gəlməkdən imtina edərsə, təhqiqat, istintaq və ya məhkəmə orqanlarının onu məcburi gətirməyə ixtiyarı vardır. Lakin Azərbaycan Respublikasının CPM-də göstəriləndiyi kimi, təqsirləndirilən şəxsin çağırışa gəlməməsinin üzürlü səbəbləri də ola bilər. Bu üzürlü səbəblər aşağıdakılar hesab olunur:

1. təqsirləndirilən şəxsi gəlmək imkanından məhrum edən xəstəlik;
2. təqsirləndirilən şəxsin çağırış vərəqəsini vaxtında almaması;
3. təqsirləndirilən şəxsin təyin olunan vaxtda gəlmək imkanından məhrum edən sair hallar üzürlü səbəblər hesab olunur.

İlk dəfə çağırış olmadan təqsirləndirilən şəxsin gətirilməsi, onun qaçıb gəzləndiyi və ya müəyyən yaşayış yeri olmadığı hallarda tətbiq edilə bilər.

Təqsirləndirilən şəxsin çağırışdan boyun qaçırması müəyyən edildiyi hallarda, təhqiqat, istintaq və ya məhkəmə orqanlarının qərarı əsasında məcburi gətirilib və bu qərar ona elan edilir.

Zəruri və təxirəsalınmaz hallardan başqa, o gündüz gətirilir.

Təqsirləndirilən şəxsi gətirmə haqqında qərar ümumiyyətlə polis orqanları tərəfindən icra edilir. Qanunsuz gətirmə nəticə etibarlı ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunduğuna görə müstəntiq və ya gətirmə səlahiyyəti olan başqa şəxs, gətirmək məsələsinə olduqca diqqətli və məsuliyyətli yanaşmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxs gəldikdə və ya gətirildikdə müstəntiq və ya təhqiqat aparan şəxs onu dindirməlidir.

Beləliklə 2-ci sualı araşdıraraq biz təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını müəyyən etdik. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni cinayət-prosessual qanununda insan hüquq və azadlıqlarını təmin edilməsi ilə əlaqədar və təqsirləndirilən şəxsə öz müdafiəsini real həyata keçirmək üçün çox geniş hüquqlar verilmişdir. Əsas

hüquqlardan biri də təqsirləndirilən şəxsin ifadə verməmidir. Bununla əlaqədar mühazirənin 3-cü sualında biz təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsini açıqlayacağıq.

Sual 3. Təqsirləndirilən şəxsin çağırılması və dindirilməsi.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsini ona ittiham elan edildikdən sonra aparmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxs bindirilməsinin **əsasları** iki növə bölünür:

1. **Faktiki əsaslar**: sübutların məcmusu.
2. **Hüquqi əsaslar**: Qərar və onun təqsirləndirilən təqd. olunması.

Müstəntiq və ya təhqiqat aparan şəxs bu və ya digər şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində dindirdirdikə onun nəyə görə təqsirləndirildiyini əvvəlcə mütləq elan etməli, yəni şəxsin nədə ittiham olunduğu ona qabaqcadan bildirilməlidir.

İttiham elan edildikdən sonra təqsirləndirilən şəxs ibtidai istintaq aparılan yerdə, yaxud zəruri hesab edilərsə, onun olduğu yerdə, müstəsna hallardan başqa yerdə, gündüz dindirilməlidir.

Təqsirləndirilən şəxs dərhal dindirilə bilmədikdə isə bunun səbəbləri haqqında protokol tərtib olunmalıdır.

Dindirilməyə başlayarkən müstəntiq təqsirləndirilən şəxsdən ona ittiham elan olunmuş cinayəti etməklə özünün təqsirli bilib-bilməməsini soruşmalı, sonra isə ittihamın mahiyyəti üzrə ifadə verməyə təklif etməli və təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadəni protokolda yazmalı, zərurət olduqda ona müvafiq suallar verməlidir.

Müstəntiqin təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadənin ona elan edilmiş ittihama aid olmasına xüsusi diqqət və əhəmiyyət verməlidir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 91-ci maddəsində göstərilir ki, təqsirləndirilən şəxs ona elan edilmiş ittihamın mahiyyətinə dair və iş üzrə ona məlum olan hallar haqqında ifadə verməyə haqlıdır.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadələri ilə müəyyən edilən məlumatlar da başqa sübutlar kimi bütün hallarda işin bütün vəziyyəti ilə bağlı olaraq təqsirləndirilən şəxsin öz təqsirini həm etiraf, həm də inkar etdikdə yoxlanılmalı və qiymətləndirilməlidir.

Təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadə əsasında işə dair konkret məsələləri aşkara çıxartmaq üçün müstəntiqin qabaqcadan düşünülərək tərtib etmiş olduğu dindirmə planı olmalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin nə barədə necə dindirilməsi işin mahiyyətinə uyğun olaraq hansı halların meydana çıxarılmasının zəruri olduğu bir planda qeyd edilməlidir. Bunun üçün müstəntiq təqsirləndirilən şəxs haqqında toplanan bütün materialları əvvəlcədən mükəmməl öyrənməli, işin obyektiv həlli üçün sübutlar toplamağı üsul və yollarını bilməli, həmçinin dindirmə və müxtəlif istintaq hərəkətləri vasitəsi ilə həqiqəti meydana çıxarmağa bacarmalıdır.

“Təqsirləndirilən şəxsin ifadəsi - müdafiə hüququnun həyata keçirilməsi məqsədilə, təqsirləndirilən şəxsin ona qarşı irəli sürülmüş ittihama və cinayət işi üçün əhəmiyyəti olan digər hallara dair, habelə təqsirin dərəcəsinə və məsuliyyətin həddinə təsir göstərən hallar barədə cinayət təqibini həyata keçirən orana verdiyi izahlardır”.

Müstəntiq ümumiyyətlə dindirməyə, xüsusən təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsinə ciddi hazırlaşmasının böyük əhəmiyyəti vardır. İşin istintaqı zamanı ittiham elan olunaraq təqsirləndirilən şəxs dindirildikdən sonra bəzən yeni hallar meydana çıxır, müstəntiq ikinci dəfə təqsirləndirilən şəxsə yeni ittiham elan etməyə və onu yenidən dindirməyə məcbur olur. Bunun əsil səbəbi ondan ibarətdir ki, müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin nədə ittiham olunmasının dairəsini əvvəlcədən lazımınca nəzərə almamış və dindirmə zamanı ifadələrə dəqiq fikir verməmişdir. Bunun da nəticəsində təqsirləndirilən şəxsə bir neçə dəfə ittiham elan etməyə və onu bir neçə dəfə dindirməyə məcbur olmuşdur.

Təqsirləndiriləni dindirmək yolu ilə işin mahiyyətinə dair bir sıra əhəmiyyətli hallar aydınlaşdırılır ki, bununda işin obyektiv həlli üçün böyük əhəmiyyəti vardır.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsinin əhəmiyyətli cəhəti xüsusən onun təqsirləndirilən şəxs üçün bir müdafiə vasitəsi olmasıdır. Çünki, təqsirləndirilən şəxs dindirmə zamanı ona istintaq edilən ittiham üzrə ifadə verir və özünü təmizə çıxarmaq üçün sübutlar göstərir. Təcrübədə elə hallar olur ki, təqsirləndirilən şəxs etmədiyi cinayəti boynuna alır və onun barəsində inandırıcı ifadə verir, zahirən bu cinayəti etməsinə şübhə belə qalmır. Bəzi hallarda isə təhqiqat aparan şəxs və ya müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin cinayəti boynuna

almasına inanır və başqa sübutlara daha əhəmiyyət vermir. Nəticədə məlum olur ki, həmin şəxs ya özünə böhtan atmış və ya ağır bir cinayəti gizlətmək üçün yüngül bir cinayəti boynuna almış, yaxud cinayətdə iştirak etmiş yoldaşlarını ələ verməmək üçün cinayəti təkçə etdiyini göstərmişdir.

Cinayət-prosessual hüququna əsasən təqsirləndirilən şəxs etdiyi əməli boynuna alsa da onun dindirilməsi obyektiv və qərəzsiz aparılmalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin ifadəsi başqa sübutlar və ifadələr ilə müqayisə edilmədən tam sübut hesab edilə bilməz. Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi ilə iş barədə məlumat olan əhvalatın söylənilməsi ilə başlanır ki, bu da iki hissədən:

- birinci təqsirləndirilən şəxsin iş ətrafında sərbəst dindirilməsindən;
- ikincisi isə təqsirləndirilən şəxsə işin mahiyyətinə dair suallar verilməsindən ibarətdir. Dindirmənin birinci hissəsində müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadəni diqqətlə dinləyir və lazım bildiyi məsələləri qeydə alır. Lakin burada müstəntiq ələ etməlidir ki, təqsirləndirilən şəxs hərəkətlərindən hiss etsin ki, müstəntiq onun verdiyi ifadəni yalana çıxarmaq istəyir, yaxud onun danışığına qeyri-tənqidi yanaşır və yaxud da onun ifadəsini olduğu kimi qəbul edir. Müstəntiq burada da xüsusilə nəzakətli və ehtiyatlı olmalıdır. İstintaq təcrübəsi göstərir ki, müstəntiq və ya təhqiqat aparan şəxs, təqsirləndirilən şəxsi dindirərkən bəzən onu yaxşı dinləmir, bu da sərbəst dindirmənin əhəmiyyətini heçə çıxara bilər. Ona görə də müstəntiq və ya təhqiqat aparan şəxs, təqsirləndiriləni dindirərkən fikrini ancaq onun ifadəsi ətrafında cəmləşdir-məli və dindirmə planında müəyyən edilmiş məsələlərin aşkar edilib-edilməsinə diqqət yetirməlidir.

Təqsirləndirilən şəxsin ifadəsini tamam sərbəst surətdə verib qurtardıqdan sonra, müstəntiq ona suallar verməyə başlayır. Kənar suallar işin mahiyyətinə mənfi təsir edə biləcəyinə görə, müstəntiqin verdiyi suallar heç bir vaxt işin mahiyyətindən və təqsirləndirilən şəxsin vermiş olduğu ifadədən kənara çıxmamalıdır.

Təqsirləndirilən şəxsə verilən suallar qısa, aydın və məntiqi olmalıdır. Müstəntiq sualın cavabına tələsməməli, təqsirləndirilən şəxsə sual ətrafında fikirləşməsinə imkan verməlidir. Bəzən müstəntiq sualın cavabını təqsirləndirilən şəxsdən almadan həmin suala özü cavab verir və ondan yalnız soruşur: “Hə bu

məsələ doğrudur, eləmi” və sairə, əlbəttə, belə suallar təqsirləndirilə bilər və bəzən də həqiqətin müəyyən edilməsinə mane olar.

Bəzən belə bir fikir irəli sürürlər ki, guya təqsirləndirilən şəxsə veriləcək sualları əvvəlcədən hazırlamaq olmaz. Bu fikir doğru deyildir, çünki işin mahiyyətini, dindirmənin əsas məqsədini müstəntiq öyrənməzsə, təqsirləndirilən şəxsi iş ətrafında dindirə bilməz. Ona görə də əvvəlcədən hazırlanan suallar işin mahiyyəti və dindirmə nəticəsində meydana çıxaraq məsələləri əhatə etməlidir.

Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadədə göstəriləndiyi hər bir məlumatı diqqətlə yoxlamalı və onu işin digər halları ilə müqayisə etməlidir. Təqsirləndirilən şəxsin verdiyi ifadə yoxlanılmamış məlumat və epizodlar qalmamalıdır.

Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin ifadələrini dinləməli onu protokolda yazmalı və zərurət olduqda təqsirləndirilən şəxsə suallar verməlidir. Dindirmə protokolu əl ilə, yaxud makinada yazıla bilər.

Protokolun tamlığını təmin etmək üçün stenoqramdan istifadə oluna bilər. Steqorram yazısı işə əlavə edilir.

Müstəntiq iş üzrə icraat aparılan dili başa düşməyən şəxsləri dindirərkən mütləq tərcüməçi dəvət etməli və bu haqda protokolda qeyd edilməlidir. Bu zaman müstəntiq təqsirləndirilən şəxsə tərcüməçiyə etiraz etmək hüququnu izah etməyə borcludur. Dindirmə protokolunda təqsirləndirilən şəxsin ifadəsi, ona verilən suallar və bu suallara cavablar şərh olunur və protokolda birinci şəxs adından və mümkün qədər hərfən hazırlanır.

Dindirmə qurtardıqdan sonra protokol oxunmaq üçün təqsirləndirilən şəxsə verilir və ya onun xahişi ilə müstəntiq tərəfindən ona oxunulur və bu barədə protokolda qeydlər edilir.

Təqsirləndirilən şəxsin arzusu ilə onun verdiyi ifadəyə dair protokolda müvafiq əlavələr və ya düzəlişlər aparılmalıdır. Protokol, təqsirləndirilən şəxsin ifadələrinin düzgün yazıldığını təsdiq edən təqsirləndirilən şəxs və müstəntiq tərəfindən imzalanır (Azərbaycan Respublikasının CPM-in 234-cü maddəsi).

Təqsirləndirilən şəxs ifadə verdikdən sonra öz ifadəsini şəxsin özü yazmasını xahişədirsə, ona bu imkanı verməlidir, bu barədə protokolda qeyd edilir. Belə halda ifadə təqsirləndirilən şəxs və müstəntiq tərəfindən imzalanır.

Müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin yazılı ifadəsi ilə tanış olduqdan sonra ona əlavə suallar verə bilər. Bu suallar onlara verilən cavablar protokolda yazılır və onların doğruluğu təqsirləndirilən şəxs və müstəntiqin imzaları ilə təsdiq edilir (Azərbaycan Respublikasının CPM-in 234-cü maddəsi).

Qanun təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını təmin edərək onu ifadə verməyə məcbur etməyə qəti qadağan edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının CPM-in 75-ci maddəsi müəyyən edir ki, zorakılıq, hədə-qorxu və sair qeyri-qanuni tədbirlər tətbiq etmək yolu ilə təqsirləndirilən şəxsi ifadə verməyə məcbur etmək qadağandır.

İbtidai istintaq aparən şəxs tərəfindən dindirmə zamanı hədə-qorxu gəlmək və ya sair qanunsuz hərəkətlər tətbiq etmək yolu ilə təqsirləndirilən şəxsi ifadə verməyə məcbur etmək cinayət qanunu ilə təqib edilir (Azərbaycan Respublikasının CM-in 293-cü maddəsi).

Təqsirləndirilən şəxsin müdafiə hüququnu təmin edən şərtlərdən biri də qanunun cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə qorxusu altında təqsirləndirilən şəxsdən ifadə almağı qadağan etməsidir.

Şahiddən fərqli olaraq, təqsirləndirilən şəxs ifadə verməkdən boyun qaçırmaq, yaxud bilə-bilə yalan ifadə vermək üstündə cinayət məsuliyyəti daşımaq haqqında xəbərdar edilmir. Qanunun bu tələbinin müstəntiq tərəfindən hər hansı şəkildə pozulması təqsirləndirilən şəxsin hüquqlarını məhdudlaşdırılması kimi qiymətləndirilərək müstəntiqin məsuliyyətə cəlb edilməsi ilə nəticələnir.

Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 432-ci maddəsi ilə tələb edir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ittiham elan edildiyi vaxtdan müdafiəçinin ibtidai istintaqda iştirakı məcburidir, yeni ittiham edilən müdafiəçi təyin etməlidir. Eləcə də ibtidai istintaqın qurtarması müdafiəsinin iştirakı ilə elan edilməli idi. Bu halda təqsirləndirilən şəxs müdafiədən imtina edərsə, səbəbi aydınlaşdırılıb rəsmiləşdirilməlidir. Əgər təqsirləndirilən maddi vəziyyəti ona müdafiəçi çağırmağa imkan vermirsə, müdafiə dövlət hesabına təmin edilməlidir.

Müstəntiq yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi dindirərkən onun inkişaf dərəcəsini nəzərə almalı, verəcəyi ifadənin məzmununa daha çox tənqidi

yanaşmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsləri dindirərkən aşağıda qeyd olunanlar nəzərə alınmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərdən bir sıra anket məlumatları, məsələn: evli, yaxud subaylığı haqqında və s. məlumatlar tələb olunur.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər dindirilən zaman elan olunmuş ittiham haqqında sərbəst danışmalıdırlar. Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxslər dindirildikdə, onun dindirilməsində iştirak edən şəxslər bu və ya digər məsələnin aydınlaşdırılmasında müstəntiqə kömək edə bilərlər.

Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs dindirildikdə, müstəntiq mütləq dindirmə protokolu tərtib edir. Dindirmə protokolu müstəntiq və həddibuluğa çatmayan təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində iştirak etmiş şəxslər tərəfindən imzalanmalıdır.

Müstəntiq və ya təhqiqat aparan şəxs pedaqoji üsullardan istifadə etməklə yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxsi xüsusilə mülayim dindirməli və onu həyəcanlandırmamalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs dindirildikdən sonra ifadəni onun özünün və ya dindirmədə iştirak edən nümayəndəsinin oxumağa, ifadəyə lazımı, işin mahiyyətinə uyğun olan düzəliş və əlavələr etməyə, yaxud da etdirməyə ixtiyarı vardır.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin yaşı haqqında müəyyən edilmiş qaydada sənəd olmazsa və onun dindirilməsi yaşı ilə əlaqədardırsa, o zaman həmin şəxsin yaşı istintaq və ya təhqiqat aparan şəxsin qərarı əsasında müəyyən edilir. Belə hallarda onun yaşı dindirmədən qabaq müəyyən edilməlidir. Ona görə ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs qanunla müəyyən edilmiş yaşa dolmamış olsa onu təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb etmək və təqsirləndirilən şəxs qismində dindirmək olmaz. Qüvvədə olan prosessual qanunvericiliyinə əsasən yetkinlik yaşına çatmamışların cinayətləri haqqındakı işlərin istintaqı daha təcrübəli və xüsusi olaraq ayrılmış müstəntiqlər tərəfindən aparılır. Yetkinlik yaşına çatmayanları törətdikləri cinayətlərin istintaqı üzərində bilavasitə nəzarət istintaqın hərtərəfli obyektiv, tam aparılmasını yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq və mənafeələrinə toxunulmazlığını, profilaktik tərbiyəvi tədbirlərin görülməsini təmin etməyə xidmət edir.

Yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə aparılan istintaq planının əsası və mühüm cəhətlərindən biri nəinki cinayətin edilməsi faktını müəyyən etmək, həmçinin cinayətin edilməsi şəraitini aydınlaşdırmaq, obyektiv həqiqəti meydana çıxarmaqdır. Bu vəziyyət yetkinlik yaşına çatmayan cinayətkarın əməllərini dərindən, hərtərəfli aydınlaşdırmağa, edilən və edilməyə hazırlanan əməlin ictimai-təhlükəli olduğunu düzgün başa düşməyə və belə hallara cinayət cəzası tətbiq edilməsinin lazım gəlib-gəlmədiyi və ya tərbiyəvi xarakter daşıyan tədbirlərin görülməsi ilə kifayətlənməyə imkan verdi.

Müstəntiq tərəfindən çıxarılmış təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar 48 saatdan gec olmayaraq şəxsə elan edilməmişdir və 24 saatdan gec olmayaraq həmin qərarın sürəti işə prosessual rəhbərlik edən prokurora göndərməlidir. Müstəntiq təhqiqat aparan şəxs və prokuror cinayət prosesinin bu mərhələsində təqsirləndirilən şəxsi hüquq və azadlıqlarının qorunmasına tam zəmanət yaratmalıdırlar.

Məhkəmənin hökmü Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyasının 30 mart 1994-cü il tarixli qərarı ilə ləğv edilib, iş yeni istintaqa qaytarılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prokurorunun müavini protestində Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyasının qərarları ləğv edilib, işə başqa tərkibdə baxılmaq üçün cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyasına qaytarmağı xahiş etmişdir.

N.Əliyev məhkum edilmişdir ona görə ki, 18 noyabr 1993-cü il tarixdə Bağırov Faiq Əyyub oğlunu bıçaqla vurub yaralamış və ona həyatı üçün təhlükəli olan ağır xəsarət yetirmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin cinayət işləri üzrə məhkəmə kollegiyası Əliyevin cinayət işinin təxmini istintaqa ona görə qaytarılmışdır ki, ibtidai istintaq zamanı bir sıra qanun pozğunluqlarına yol verilmişdir.

İş materiallarından görünür ki, N.Əliyev 17 mart 1977-ci ildə anadan olmuşdur. O cinayət əməlini edərkən 17 yaşı tamam olmuşdur.

Kollegiyanın qərarlarında göstərilir ki, Əliyev ittiham elan olunan vaxtdan o, müdafiəçi ilə təmin edilməli idi, lakin ona istintaqın qurtarması elan edildiyi vaxtda

da müdafiəçi verilməmişdir. Beləliklə də o, müdafiə hüququndan məhrum edilmişdir. Bundan başqa qərardadda göstərilir ki, cinayət 18 noyabr 1993-cü ildə baş verdiyi halda cinayət işinin başlanması haqda qərar 3 yanvar 1994-cü ildə yazılmışdır. Lakin cinayət işi qaldırılmadan bir sıra istintaq əməliyyatı aparılmışdır. Beləliklə də iki halda da qanunun kobud surətdə pozulmasına yol verilmişdir. Yəne də qərardadda göstərilir ki, iş üzrə məhkumun haqqında yazılmış bütün istintaq və məhkəmə sənədlərində məhkum Əliyev Nazim kimi yazıldığı halda, onun şəxsiyyətini müəyyən edən yeganə sənəd olan doğum şəhadətnaməsində isə Əlizadə Nazim yazılmışdır.

Məhkəmə isə bununla maraqlanmamış Əliyev və Əlizadənin eyni şəx və həqiqətən məhkum olunmuş şəxs olub-olmamasını aydınlaşdırmamışdır.

Yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin cinayətləri haqqındakı işlər üzrə müdafiəçi ittiham elan olunan vaxtdan etibarən işdə iştirak etməyə buraxılır.

Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 432-ci maddəsi ilə tələb edir ki, yetkinlik yaşına çatmayanların işləri üzrə ittiham elan edildiyi vaxtdan müdafiəçinin ibtidai istintaqda iştirakı məcburidir, yeni ittiham edilən müdafiəçi təyin etməlidir. Eləcə də ibtidai istintaqın qurtarması müdafiəsinin iştirakı ilə elan edilməli idi. Bu halda təqsirləndirilən şəxs müdafiədən imtina edərsə, səbəbi aydınlaşdırılıb rəsmiləşdirilməlidir. Əgər təqsirləndirilən maddi vəziyyəti ona müdafiəçi çağırmağa imkan vermirsə, müdafiə dövlət hesabına təmin edilməlidir.

Müstəntiq yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi dindirərkən onun inkişaf dərəcəsini nəzərə almalı, verəcəyi ifadənin məzmununa daha çox tənqidi yanaşmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsləri dindirərkən aşağıda qeyd olunanlar nəzərə alınmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərdən bir sıra anket məlumatları, məsələn: evli, yaxud subaylığı haqqında və s. məlumatlar tələb olunur.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər dindirilən zaman elan olunmuş ittiham haqqında sərbəst danışmalıdırlar. Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxslər dindirildikdə, onun dindirilməsində iştirak edən şəxslər bu və ya digər məsələnin aydınlaşdırılmasında müstəntiqə kömək edə bilərlər.

Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs dindirildikdə, müstəntiq mütləq dindirmə protokolu tərtib edir. Dindirmə protokolu müstəntiq və həddi-

buluğa çatmayan təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsində iştirak etmiş şəxslər tərəfindən imzalanmalıdır.

Müstəntiq və ya təhqiqat aparən şəxs pedaqoji üsullardan istifadə etməklə yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxsi xüsusilə mülayim dindirməli və onu həyəcanlandırmamalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs dindirildikdən sonra ifadəni onun özünün və ya dindirmədə iştirak edən nümayəndəsinin oxumağa, ifadəyə lazımi, işin mahiyyətinə uyğun olan düzəliş və əlavələr etməyə, yaxud da etdirməyə ixtiyarı vardır.

Yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin yaşı haqqında müəyyən edilmiş qaydada sənəd olmazsa və onun dindirilməsi yaşı ilə əlaqədardırsa, o zaman həmin şəxsin yaşı istintaq və ya təhqiqat aparən şəxsin qərarı əsasında müəyyən edilir. Belə hallarda onun yaşı dindirmədən qabaq müəyyən edilməlidir. Ona görə ki, yetkinlik yaşına çatmayan şəxs qanunla müəyyən edilmiş yaşa dolmamış olsa onu təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb etmək və təqsirləndirilən şəxs qismində dindirmək olmaz. Qüvvədə olan prosessual qanunvericiliyinə əsasən yetkinlik yaşına çatmamışların cinayətləri haqqındakı işlərin istintaqı daha təcrübəli və xüsusi olaraq ayrılmış müstəntiqlər tərəfindən aparılır. Yetkinlik yaşına çatmayanları törətdikləri cinayətlərin istintaqı üzərində bilavasitə nəzarət istintaqın hərtərəfli obyektiv, tam aparılmasını yetkinlik yaşına çatmayanların hüquq və mənafelərinin toxunulmazlığını, profilaktik tərbiyəvi tədbirlərin görülməsini təmin etməyə xidmət edir.

Müstəntiq tərəfindən çıxarılmış təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar 48 saatdan gec olmayaraq şəxsə elan edilməmişdir və 24 saatdan gec olmayaraq həmin qərarın sürəti işə prosessual rəhbərlik edən prokurora göndərilməlidir. Müstəntiq təhqiqat aparən şəxs və prokuror cinayət prosesinin bu mərhələsində təqsirləndirilən şəxsi hüquq və azadlıqlarının qorunmasına tam zəmanət yaratmalıdırlar.

NƏTİCƏ

Mühazirəyə yekun vuraraq qeyd etmək lazımdır ki, ibtidai istintaq zamanı şəxsi cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və ittihamı elan edilməsi Azərbaycan Respublikasının yeni Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə əsasən ən vacib və məsuliyyətli hərəkətlərdən hesab olunur. Şəxsi təqsirləndirilən şəxs qismində ancaq, müstəntiq, təhqiqat aparan şəxs və prokuror tərəfindən şəxsin cinayət törədilməsinə dəlalət edən kifayət qədər ilkin sübutların məcmusunu topladıqdan sonra cəlb etmək və ittiham elan etmək olar. Şəxs müstəntiqin qərarı əsasında təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilir. Təqsirləndirilən şəxs cəlb edildiyi andan Azərbaycan Respublikasının CPM-nin 91-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hüquqlarından istifadə edə bilər. Müstəntiq tərəfindən çıxarılmış təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar 48 saatdan gec olmayaraq şəxsə elan edilməlidir və 24 saatdan gec olmayaraq həmin qərarın surəti işə prosesual rəhbərlik edən prokurora göndərilməlidir. Müstəntiq, təhqiqat aparan şəxs və prokuror cinayət prosesinin bu mərhələsində təqsirləndirilən şəxsin hüquq və azadlıqlarının qorunmasına tam zəmanət yaratmalıdırlar.